

KASBGA YO‘NALTIRISH TIZIMIDA O‘QUVCHILARNI QIZIQISH VA QOBILIYATLARNI QO‘LLAB-QUVVATLASH MEXANIZMLARI

Norimova Lobar Abdurashitovna

Samarqand tumani 31-maktab psixologi

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada kasbga yo‘naltirish tizimida o‘quvchilarning qiziqish va qobiliyatlarini aniqlash hamda qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarining psixologik-pedagogik jihatlari yoritilgan. Kasb tanlash jarayoni shaxsning qiziqishlari, moyilliklari, qobiliyatlari va individual xususiyatlari bilan chambarchas bog‘liqdir. Maqolada kasbiy yo‘naltirishning zamonaviy usullari, psixologik diagnostika, kasbiy maslahat, innovatsion texnologiyalar va ta‘lim muassasalarining bu boradagi faoliyati tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: kasbga yo‘naltirish, qiziqish, qobiliyat, kasbiy tanlov, psixologik diagnostika, kasbiy maslahat, o‘quvchilar, motivatsiya, individual yondashuv, kasbiy rivojlanish.

KIRISH

Kasb tanlash inson hayotidagi eng muhim qarorlardan biri hisoblanadi. To‘g‘ri tanlangan kasb nafaqat shaxsning moddiy farovonligini, balki uning o‘z imkoniyatlarini ro‘yobga chiqarishi va hayotdan qoniqish hosil qilishini ham ta‘minlaydi. Shu sababli ta‘lim tizimida kasbga yo‘naltirish ishlari alohida ahamiyat kasb etadi. Kasbga yo‘naltirish tizimining asosiy vazifalaridan biri o‘quvchilarning qiziqish va qobiliyatlarini aniqlashdan iborat. Har bir insonning o‘ziga xos qiziqishlari va tabiiy imkoniyatlari mavjud bo‘lib, ular kasbiy faoliyatni muvaffaqiyatli amalga oshirishda muhim omil hisoblanadi. O‘quvchilarning qiziqishlarini o‘z vaqtida aniqlash kelajakdagi kasbiy tanlovning to‘g‘ri bo‘lishiga yordam beradi.

Qobiliyatlarni qo‘llab-quvvatlash mexanizmlaridan biri psixologik diagnostika hisoblanadi. Psixologik testlar, so‘rovnomalar va kuzatuvlar orqali o‘quvchilarning individual xususiyatlari, qiziqishlari va moyilliklari aniqlanadi. Ushbu ma‘lumotlar asosida ularga mos kasbiy yo‘nalishlar tavsiya etiladi. Kasbiy maslahat xizmatlari ham qiziqish va qobiliyatlarni rivojlantirishda muhim o‘rin tutadi. Psixologlar va pedagoglar o‘quvchilarga turli kasblarning mazmuni, talablari va istiqbollari haqida ma‘lumot berib, ongli tanlov qilishlariga yordam ko‘rsatadilar. Bunday maslahatlar o‘quvchilarning o‘z imkoniyatlarini to‘g‘ri baholashiga xizmat qiladi. Kasbga yo‘naltirish jarayonida o‘quvchilarning qiziqish va qobiliyatlarini rivojlantirish samaradorligi ko‘p jihatdan qo‘llaniladigan metodlarning mazmuni va sifatiga bog‘liq. Mazkur metodlar o‘quvchilarning individual xususiyatlarini aniqlash, ularni turli

kasblar bilan tanishtirish hamda ongli ravishda kasb tanlashga tayyorlashga xizmat qiladi. Metodlarning maqsadga muvofiq va tizimli qo'llanilishi o'quvchilarda kasbiy motivatsiyani kuchaytirib, ularning shaxsiy va kasbiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Kasbga yo'naltirishda eng samarali usullardan biri kuzatish metodidir. Ushbu metod orqali o'quvchilarning dars jarayonidagi faolligi, qiziqishlari, xulq-atvori va individual imkoniyatlari o'rganiladi. O'qituvchi hamda psixolog o'quvchining qaysi faoliyat turiga ko'proq moyilligi borligini, qanday topshiriqlarni qiziqish bilan va muvaffaqiyatli bajarayotganini kuzatib, uning tabiiy qobiliyatlari haqida muhim ma'lumotlarga ega bo'ladi.

Shuningdek, suhbat metodi ham kasbga yo'naltirishda muhim ahamiyat kasb etadi. O'quvchi bilan erkin va samimiy muloqot o'rnatish orqali uning qiziqishlari, orzu-intilishlari, kelajak rejalari va kasb tanlashga bo'lgan munosabati aniqlanadi. Suhbat jarayoni o'quvchining ichki motivlarini ochib berishga, uning ehtiyoj va qiziqishlarini chuqurroq tushunishga yordam beradi.

Kasbiy yo'nalishni aniqlashda test va psixodiagnostik metodlardan ham keng foydalaniladi. Turli psixologik testlar yordamida o'quvchilarning intellektual salohiyati, qobiliyatlari, qiziqishlari hamda shaxsiy xususiyatlari baholanadi. Bunday metodlar ilmiy asoslangan bo'lib, o'quvchining qaysi kasbiy yo'nalishga mos kelishini aniqlashda muhim ahamiyatga ega.

Interfaol metodlar ham o'quvchilarning kasbiy qiziqishini rivojlantirishda samarali vosita hisoblanadi. Guruhli ishlash, muammoli vaziyatlarni hal etish, rolli o'yinlar, "aqliy hujum" va loyiha asosida o'qitish kabi metodlar o'quvchilarning mustaqil fikrlash, ijodkorlik, muloqot va hamkorlik ko'nikmalarini rivojlantiradi. Bu esa ularning kelajakdagi kasbiy faoliyatga tayyorgarligini oshiradi.

Bundan tashqari, kasbiy ekskursiyalar o'quvchilarning turli kasblar bilan yaqindan tanishishiga imkon yaratadi. Korxona, tashkilot, ishlab chiqarish muassasalari va ta'lim markazlariga uyushtiriladigan tashriflar orqali o'quvchilar kasblarning mazmuni, ish sharoiti va amaliy faoliyati haqida aniq tasavvurga ega bo'ladilar. Natijada ularning kasb tanlashga bo'lgan qiziqishi va motivatsiyasi yanada ortadi.

Trening va amaliy mashg'ulotlar ham kasbga yo'naltirish ishlarining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Bunday mashg'ulotlar o'quvchilarda o'zini anglash, muloqot qilish, qaror qabul qilish, muammolarni hal etish va kasbiy maqsadlarni belgilash ko'nikmalarini shakllantiradi. Amaliy faoliyat jarayonida o'quvchilar o'z qobiliyatlarini sinab ko'rish, mavjud imkoniyatlarini baholash va kelajakdagi kasbiy yo'nalishini aniqlash imkoniyatiga ega bo'ladilar. Shu tariqa, kasbga yo'naltirishda qo'llaniladigan metodlarning uyg'un va tizimli qo'llanilishi o'quvchilarning qiziqish hamda qobiliyatlarini rivojlantirishga, ularni ongli ravishda kasb tanlashga tayyorlashga xizmat qiladi. Ta'lim muassasalarida fan to'garaklari, ijodiy loyihalar,

olimpiadalar va tanlovlarning tashkil etilishi ham qobiliyatlarni qo'llab-quvvatlashning samarali vositalaridan biridir. Ushbu faoliyatlar o'quvchilarning iste'dodini namoyon etish va rivojlantirish uchun qulay sharoit yaratadi. Zamonaviy innovatsion texnologiyalar ham kasbga yo'naltirish tizimini takomillashtirish imkonini bermoqda. Elektron platformalar, onlayn testlar va raqamli maslahat xizmatlari orqali o'quvchilar o'z qiziqishlari va qobiliyatlariga mos kasblar haqida keng ma'lumot olishlari mumkin. Bu esa kasbiy tanlovning yanada aniq va samarali bo'lishiga yordam beradi.

Kasbga yo'naltirish jarayonida oila va maktab hamkorligi muhim ahamiyatga ega. Ota-onalar farzandlarining qiziqish va qobiliyatlarini qo'llab-quvvatlab, ularga mustaqil qaror qabul qilish imkoniyatini yaratishlari zarur. Maktab esa kasbiy yo'naltirish bo'yicha tizimli ishlarni tashkil etishi lozim. Shuningdek, mehnat bozori ehtiyojlarini o'rganish va o'quvchilarga istiqbolli kasblar haqida ma'lumot berish ham muhim mexanizmlardan biridir. Bu yoshlarning kelajakda o'z kasbidan qoniqish hosil qilishi va jamiyat rivojiga munosib hissa qo'shishiga xizmat qiladi.

Kasbga yo'naltirish jarayonida o'quvchilarning qiziqish va qobiliyatlarini rivojlantirish murakkab, ko'p bosqichli va tizimli pedagogik-psixologik jarayon hisoblanadi. Ushbu jarayon o'quvchining shaxsiy xususiyatlarini chuqur o'rganish, uning ichki imkoniyatlarini aniqlash va kelajakdagi kasbiy faoliyatga to'g'ri yo'naltirishga xizmat qiladi. Kasbga yo'naltirishning psixologik asosini o'quvchining shaxsiy xususiyatlari, temperament, qiziqish, motivatsiya va qobiliyatlar tashkil etadi. Har bir o'quvchi o'ziga xos psixologik tuzilishga ega bo'lib, bu uning ma'lum faoliyat turiga bo'lgan moyilligini belgilaydi. Masalan, tez fikrlovchi va muloqotga kirishuvchan o'quvchilar ijtimoiy sohalarga, tahliliy fikrlashga ega bo'lganlar esa texnik yoki ilmiy yo'nalishlarga ko'proq mos kelishi mumkin. Pedagogik asos esa ta'lim jarayonida o'quvchilarga to'g'ri yo'nalish berish, ularning qiziqishlarini aniqlash va rivojlantirishga qaratilgan faoliyatlar majmuasidan iborat. O'qituvchi va maktab psixologi o'quvchilarning individual xususiyatlarini kuzatish, suhbat, test va diagnostik metodlar orqali aniqlab boradi.

Qiziqish — bu shaxsning ma'lum faoliyatga nisbatan ijobiy hissiy munosabati va unga intilishidir. O'quvchilarda qiziqishlar o'quv jarayoni, ijtimoiy muhit va oilaviy tarbiya ta'sirida shakllanadi. Maktabda o'qituvchilarning darsni qiziqarli tashkil etishi, amaliy mashg'ulotlar va interfaol metodlardan foydalanishi o'quvchilarda kasblarga bo'lgan qiziqishni oshiradi. Shuningdek, to'garaklar, kasbga oid ekskursiyalar, kasbiy tanishtiruv darslari o'quvchilarning turli kasblar haqida tasavvurini kengaytiradi va ularda ongli qiziqish shakllanishiga yordam beradi.

Qobiliyatlar shaxsning ma'lum faoliyatni muvaffaqiyatli bajarish imkonini beruvchi psixologik xususiyatlaridir. Ular tug'ma va orttirilgan bo'lib, ta'lim jarayonida rivojlanadi. O'quvchilarning qobiliyatlarini aniqlashda kuzatuv, testlar, amaliy topshiriqlar va psixodiagnostik metodlardan foydalaniladi. Qobiliyatlarni

rivojlantirishda differensial yondashuv muhim ahamiyatga ega. Ya'ni har bir o'quvchining individual imkoniyatlari hisobga olinishi lozim. Masalan, ijodiy qobiliyati yuqori bo'lgan o'quvchilar uchun ijodiy loyihalar, texnik qobiliyatga ega o'quvchilar uchun esa amaliy konstruktorlik topshiriqlari berilishi maqsadga muvofiqdir. Kasbga yo'naltirish jarayonida turli pedagogik metodlardan foydalaniladi. Ular orasida suhbat, kuzatuv, test sinovlari, treninglar, rolli o'yinlar va kasbiy ekskursiyalar muhim o'rin tutadi. Ushbu metodlar o'quvchilarning kasblar haqida to'liq tasavvurga ega bo'lishini ta'minlaydi. Shuningdek, axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish ham kasbga yo'naltirish samaradorligini oshiradi. Video materiallar, onlayn platformalar va virtual ekskursiyalar o'quvchilarning kasbiy dunyoqarashini kengaytiradi.

Kasbga yo'naltirish jarayonida oila va maktab hamkorligi muhim ahamiyatga ega. Ota-onalar bolalarning qiziqish va qobiliyatlarini erta aniqlashda, ularni qo'llab-quvvatlashda muhim rol o'ynaydi. Biroq ba'zan ota-onalar o'z istaklarini bolaga majburan yuklash holatlari ham uchraydi, bu esa noto'g'ri kasb tanlashga olib kelishi mumkin. Shu sababli ota-onalar bilan psixologik-pedagogik maslahatlar o'tkazish, ularni kasb tanlash jarayoniga to'g'ri jalb qilish muhim hisoblanadi. Maktab esa bu jarayonda muvozanatni ta'minlovchi asosiy muassasa sifatida faoliyat yuritadi. Kasbga yo'naltirish jarayonida o'quvchilarning qiziqish va qobiliyatlarini rivojlantirish ularning kelajakdagi kasbiy muvaffaqiyatini belgilovchi asosiy omillardan biridir. Bu jarayon ilmiy asosda, tizimli va individual yondashuv asosida tashkil etilganda yuqori samaradorlikka erishiladi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, kasbga yo'naltirish tizimida qiziqish va qobiliyatlarni qo'llab-quvvatlash mexanizmlari o'quvchilarning ongli va muvaffaqiyatli kasb tanlashida muhim ahamiyat kasb etadi. Psixologik diagnostika, kasbiy maslahat, innovatsion texnologiyalar, ta'lim muassasalari faoliyati hamda oila va maktab hamkorligi ushbu jarayonning samaradorligini oshiradi. Natijada yoshlar o'z imkoniyatlariga mos kasbni tanlab, kelajakda malakali mutaxassis bo'lib yetishadilar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. G'oziyev E.G'. Yosh davrlari psixologiyasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2019.
2. Karimova V.M. Psixologiya. – Toshkent: O'qituvchi, 2018.
3. Nishonova Z.T., Alimuhamedov A. Pedagogik psixologiya. – Toshkent, 2020.
4. Davletshin M.G. Kasb psixologiyasi asoslari. – Toshkent, 2018.
5. Klimov E.A. Kasb tanlash psixologiyasi. – Moskva, 2007.
6. Super D.E. Career Development Theory. – New York, 1990.

7. UNESCO. Career Guidance and Lifelong Learning. – Paris, 2021.
8. O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020.

